

тиску з боку держави та ворожого ставлення з боку місцевого населення. Це була свого роду спроба пошуку кращого життя за кордоном.

Питання еміграції німецьких колоністів залишається відкритим через недостатню джерельну базу. Німці, переселяючись, намагалися не залишати відомостей про те, куди вибувають, а прийшовши на нове місце проживання, не повідомляли місце, звідки прибули. Дослідження даного питання в більших масштабах було б доцільним для кращого розуміння політико-економічних наслідків еміграції німців для України. Вїзд німців з СРСР продовжувався до кінця 1920-х років, аж поки в 1930 – 1931 рр. кордон тоталітарної країни не був закритий.

Література

1. *Ананія, Е.* Еміграція немцев Поволжья в Америку в 70-х годах XIX в.: предпосылки, причины, и результаты : дис. канд. ... ист. наук / Е. Ананья. – Волгоград, 2004.
2. *Васильчук, В.* Німці в Україні. Історія і сучасність / В. Васильчук. – К., 2004.
3. *Вольнец, А.* Немцкое завоевание на юго-западе России / А. Вольнец // Харьков и губерния на страницах газеты «Южный край» (1880 – 1918). – Харьков, 26 февраля 1891. – С. 3
4. ДАХО. – Ф. 266. – Оп. 1. – Спр. 797. – 29 арк.
5. ДАХО. – Ф. 304. – Оп. 1. – Спр. 3066. – 197 арк.
6. Німці в Україні 20-30-ті рр. XX ст. Збірник документів державних архівів України / Упоряд. Л. Яковлева, Б. Чирко, С. Пишко. – К., 1994.
7. *Сергійчук, В.* Німці в Україні / В. Сергійчук // Український світ. – 1993. С. 28-29.
8. *Чирко, Б.* Німецька національна меншина в Україні: етнополітичні та соціально-економічні процеси в умовах радянської політичної системи (перша половина XX століття) / Б. Чирко. – К., 2015.
9. *Ходченко, Е.* Колонии российских немцев в Северной Америке в конце XIX-начале XX вв. / Е. Ходченко // Вопросы германской истории. Днепропетровськ, 2013. – С. 50-69.
10. *Miller, M.* A Brief History of the Germans from Russia / M. Miller // Researching the Germans from Russia. – Fargo, 1987. – P. 17-19.

УДК: 94(477) “1918/1921”:[394:341.781]

Повсякденність українських дипломатичних представництв періоду Директорії УНР (1919 – 1921 рр.)

Ластовець Наталія Олександрівна

Стаття присвячена впливу повсякденності на діяльність закордонних представництв УНР періоду Директорії. Досліджений вплив побуту, житлових умов та структури представництва на ефективність праці українського дипломата початку XX століття.

Ключові слова: повсякдення, дипломатичне представництво, Директорія УНР, міжнародні відносини

Ластовець Наталія. Повсякденність українських дипломатичних представителів періоду Директорії УНР (1919 – 1921 гг.). Стаття посвящена влиянию повседневности на деятельность иностранных представительств УНР периода Директории. Было исследовано влияние быта, жилищных условий, структуры представительств на эффективность работы украинского дипломата начала XX века.

Ключевые слова: повседневность, дипломатическое представительство, Директория УНР, международные отношения

Lastovets Nataliia. The commonness Ukraine’s diplomatic missions of the period the Directory of the UPR (1919 – 1921). This article is dedicated to the influence everyday life on the activity of Ukrainian diplomatic missions of the period of the Directory of the UPR. The influence of the everyday life on the effectiveness of the diplomatic mission of the UPR is analyzed.

Keywords: the commonness, diplomatic mission, the Directory UPR, international relations

Дослідження повсякдення як елементу історичного процесу на території пострадянських країн набули поширення та розвитку не так давно. В останні десятиліття значно активізувався пошук та систематизація матеріалів, присвячених даній проблематиці, розширився спектр розгляду побутових умов та впливу кадрового складу на діяльність установ та організацій [13, 21]. Не виключенням стала тема міжнародних відносин.

Історіографічна база проблеми наповнена працями загального характеру. На початку XX століття головна увага приділялася

© Ластовець Н., 2016

передумовам діяльності українських дипломатів та документам, що цю діяльність висвітлюють [2; 5; 20]. Дослідження Д. Дорошенка [9], В. Липинського [3] та інших очевидців розкривають причини змін політичних векторів українських дипломатичних представників, поставлені ними цілі та шляхи, що передбачалися для їхнього досягнення. В радянській час питання внутрішньої політики українських державних утворень набули лише часткового розгляду [10; 15], а зовнішня політика українських урядів початку ХХ століття не аналізувалася. Серед емігрантської історіографії того періоду найбільш відомою працею є дослідження М. Стахівки [22].

Праці В. Веденєва [1], І. Дашківки [6], В. Соловйової [21], Я. Поленки [16; 17] торкаються різних аспектів діяльності дипломатичного корпусу початку ХХ століття. Широкого розгляду набув взаємозв'язок зовнішньої та внутрішньої політики, роль «українського питання» на міжнародній арені, вплив фінансування на діяльність дипломатичних представництв [4], активізується розгляд біографій окремих визначних дипломатів УНР та Української Держави [17].

Розгляд повсякденного життя дипломатичних представників на даній момент не набув належного рівня. Організація побуту та взаємовідносин в середині місій до сих пір вивчалися лише ситуативно [6; 21]. Такому стану речей сиріє розпороченість наявного матеріалу по різним джерелам та відсутність повної інформації про кадровий склад дипломатичних представництв.

Джерельна база дослідження включає в себе документацию державних утворень та дипломатичних місій, мемуарну літературу, періодичні видання. Частина необхідної інформації знаходиться в архівних установах. На сьогоднішній день доступ до архівних документів не викликає труднощів. Наявні матеріали окреслюють поле діяльності дипломатичних місій, їхній кількісний склад, поділ на ранги, витратну звітність та дипломатичну переписку. Особиста переписка, здебільшого, представлена у фондах, присвячених конкретним діячам [29; 31; 32].

Джерела особового походження, в більшості випадків, опубліковані і доступні для широкого загалу. Це слогади таких діячів як Д. Дорошенко [8], В. Винниченко [2], М. Галаган [5], С. Онацький [15], О. Севрюк [20]. Тим не менш, частина важливих матеріалів до сих пір не видана та знаходиться в архівних установах.

Окремо слід сказати про кіно та фотоматеріали. Стосовно кіноматеріалів того часу, зустрічається надзвичайно мало згадок про їхню наявність, але є рахунок «Українфільму» до місії УНР у Великобританії, де записано витрати на «позитиви» двох фільмів «18-й з'їзд Директорії»

Ластовець Н. *Повсякденність українських дипломатичних...* 97
та «Похорони січовиків, які загинули при війні проти Гетьмана» на суму 3920 карбованців [30].

Масив наявних джерел та літератури дає змогу скласти цілісну картину умов роботи та проживання українських дипломатичних представників на початку ХХ століття з урахування таких факторів, як ставлення до України іноземних держав, внутрішня ситуація на її території, національні питання та шляхи їх вирішення, характер взаємовідносин всередині дипломатичних представництв.

Під час аналізу наявного масиву інформації, присвяченої темі повсякденного життя дипломатичних представників, виокремилися такі напрямки як: матеріальне забезпечення; кадрове наповнення; умови проживання; умови праці.

З перерахованих напрямків частково проаналізовані матеріальне забезпечення та кадрове наповнення дипломатичних представництв. Матеріальне забезпечення розглядали в своїх дослідженнях П. Гай-Нижник [4], основна увага якого була прикута до розгляду фінансів українських державних утворень, діяльності економічних місій закордоном та матеріального забезпечення деяких конкретних місій (Берлін). Інформація про голів дипломатичних місій опосередковано зустрічається майже у всіх монографіях та статтях, присвячених закордонним представництвам. Рідше зустрічається перелік всіх членів місії та їхніх обов'язків [13].

Зовнішньополітична діяльність Директорії УНР мала на меті визнання України як незалежної держави, а отже, суб'єкта міжнародного права. Подвійна орієнтація, одночасно на співробітництво з Радянською Росією (з боку В. Винниченка) та країнами Антанти (з боку С. Пеллурі), створила складнощі для налагодження відносин з Францією, Великобританією та США. Для досягнення порозуміння був використаний шлях відправлення більшої кількості місій до різних європейських країн.

Станом на початок 1919 р., зі скликанням Мирної конференції в Парижі, кількість українських місій, відправлених закордон, збільшилася майже вдвічі. В. Чехівський, новий міністр закордонних справ, провадив політику залучення інтелігенції до дипломатичної роботи з метою формування позитивного іміджу держави закордоном. Саме тому до складу представництв брали всіх охочих українських діячів. Це відобразилося на якійсь характеристичі штату дипломатичних місій.

Проблеми в організації дипломатичних представництв з'явилися практично відразу [9, с. 403-405]. Повторилася ситуація періоду Центральної Ради: труднощі з організацією переїзду, знанням мов, житловими умовами, з однією відмінністю – штат місій перевершував

заявлений. Його розширювали за рахунок урядовців та співробітників канцелярії.

Аналізуючи ротації кадрового складу слід наголосити на центральній ролі голови місії у організації її діяльності. Знаковим прикладом є документ про «поділ праці посла» дипломатичного представництва періоду Директорії УНР [25, с.256] в якому було шість пунктів. Робочий день починався з доповіді радника, о 10.15 ранку. З одинадцятої до першої години дня було передбачено прийняття партій, що, враховуючи специфіку соціалістичної спрямованості уряду Директорії, могло означати прийом партійних діячів країни перебування з різноманітними пропозиціями та побажаннями. О першій – реферат начальника інформативного відділу і о пів на другу дня – доповідь радника. Щосуботи відбувався звіт керівника господарчого відділу. Відносно рішення про прийняття на роботу осіб, то його мав право видавати лише посол і виключно у письмовій формі, що в подальшому оформлювалося в законодавчий акт і проходило через канцелярію.

Дане рішення було вмотивоване декількома причинами. Перш за все, це надмірно розширений штат, який потрібно було утримувати. Окрім того, з повістки денної не зникало питання кур'єрів, які передавали оказією необхідну інформацію з Міністерства закордонних справ. Часто відбувалися спекуляції на тему оплати доставки: платили і в міністерстві, і в представництві. Фіксованої суми не було через складнощі з переїздом. Тому було запропоновано включити до штату дипломатичних місій посаду кур'єра [25] з фіксованою ставкою оплати праці.

Окремим документом йде інструкція з кадрового наповнення місій, датована початком 1919 р., в якій йде мова про фіксований склад штату дипломатичних представників для всіх місій, не враховуючи розрядність. Склад дипломатичного представництва включав в себе голову, радника, секретаря, двох аташе та двох урядовців для доручень [25, с. 259]. Також видавалася індивідуальна інструкція з організації роботи представництва, як це сталося з місією в Берліні, в якій окреслювався штат (голова місії, радник, старший та молодший секретар, дипломатичні аташе). При однаковій кількості осіб, склад міг варіюватися. Наприклад, у місії УНР в Італії секретар був один [33, арк.21-22], а радників декілька, хоча розподіл обов'язків всередині місії залежав від рангу представництва.

Поділ на п'ять відділів був типовим для дипломатичного представництва. Начальниками призначали радників, секретарів та аташе. Дипломатичним відділом керував голова місії, у віданні якого знаходилися питання зовнішніх зносин, налагодження необхідних контактів в середовищі країни перебування тощо. Канцелярський

відділом керував секретар представництва, при наявності двох секретарів, перший зазвичай вів канцелярію посольства. Головним завданням відділу була підготовка всього масиву урядового листування, його перевірка/експедиція, опрацювання кореспонденції, робота з кур'єрами, створення та систематизація архівів. Господарчим відділом завідував радник або секретар, хоча в інструкції зазначалося, що завідувати могли урядовці представництва. Відділ відповідав за відання касою, забезпечення всієї структури необхідними матеріалами та приладами, організацію пересування по місту та країні, оплату оренди приміщення.

В інформаційному відділі або прес-бюро чіткого розмежування відносно статусу особи, що займала дану посаду не було, головний завданням було поширення інформації про країну, стан речей на її території, друк буклетів, брошур, книг, присвячених діяльності визначних діячів та популяризації, в даному випадку, «українського питання». Консульський відділ займався всебічним захистом населення в країні перебування, оформленням паспортів, віз, за необхідністю – догатай, тощо. [25, с.258-259].

До конфліктних ситуацій призводило різне соціальне положення членів дипломатичної місії (конфронтація М. Тишкевич – І. Борцак / А. Марголін, що мала місце під час роботи делегації на Паризькій мирній конференції і виражалася в саботуванні частини доручень голови делегації) [12, с. 25], конфлікт між М. Поршем та М. Васильком, що проявлявся у взаємних звинуваченнях в некомпетентності та фінансових зловживаннях [25; 31, арк. 22]), різні політичні уподобання (конфлікт між В. Мазуренком та С. Онацьким [33, арк. 3-4]), або банальна безвідповідальність (конфлікт між Ю. Бачинським та В. Козакевичем, спричинений тим, що останній, в якості секретаря дипломатичної місії не провадив належної діяльності для систематизації документів та складання фінансових звітів [29, арк.4]).

О. Жуковський, що виступав ревізором дипломатичних місій періоду Директорії, так описував ситуацію, що склалася: «Наші посольства треба зреорганізувати і перечислити. Тут стільки завелося різного роду контрреволюціонерів, стільки політичних спекулянтів, що дивуєшся, як ще їх носить земля. Коли починаш перераховувати наших послів, то приходиш в жах від того, де знайшли цих представників для УНР з «соціалістичним» її урядом! Чого стоять такі фігури як Василько, Тишкевич, Залізняк – це форменний скандал» [26, арк.155].

Причиною конфліктів та урізання штату місій також було розчарування у провадженні політики, мала результативність дій, направлених на ствердження держави та її підтримки з боку країн Антанти. В кінці 1919 р. відбулося масштабне скорочення штатів, а на

початку 1921 р. – скорочення «місії меншої ваги» [25, с. 271]. Пресбюро, організоване у Великобританії, не проіснувало й місяця з моменту відправлення місії. Доктору В. Піснячевському, як його голові, були видані кошти, але вже після розформування пресбюро [33, арк. 6].

Велика кількість «уповноважених» представників отамана і уряду, не узгоджених з дипломатичними місіями, але з наявними документами, заплутували іноземний політиком. Саме відсутність координації дій та непряма підпорядкованість (найчастіше уповноважені підпорядковувалися або особисто отаману, або певному міністерству, і не були підзвітні голові дипломатичної місії) призводила до непорозумінь та відкритої конфронтації. Показовим є приклад італійської місії, яка вважалася однією з найрезультативніших періоду Директорії. В архівах збереглися дані про приїзд інженера Шумицького, який «поставив в незручне становище посла, бо був представником від Петлюри до Італійського королівства і трьох західних держав» [33, арк. 3]. Подібна ситуація, але з більшим розмахом, сталася в США з представником отамана М. Імхорницьким. Він, за матеріалами газети «Свобода» [29, арк. 1], повинен був зайняти місце тогочасного голови місії Ю. Бачинського, заявив права на фінанси та майно місії, яке мало бути віддужене в судовому порядку.

Проблеми зі зв'язком яскраво відобразилися при оформленні віз для в'їзду до країни перебування. Замість вчасного надання документів та оформлення дозволів для в'їзду місії до іншої держави, Міністерство закордонних справ УНР видавало документи в односторонньому порядку. Затримка з в'їздом до держав, в яких раніше не було дипломатичних представництв (особливо це стосується країн Антанги), подекуди становила до чотирьох місяців [21, С.189].

Характеризуючи побутові умови пересічних членів місії, слід звернутися до свідчень М. Стечишина (члена дипломатичної місії УНР в США, а згодом її секретаря), який в своїй статті до часопису «Українське слово» [29] окреслив умови перебування, фінансування та характер взаємин членів дипломатичного представництва періоду Директорії. За даними М. Стечишина, стосунки дипломатів УНР були далеко не ідеальними. З подібною ситуацією, так чи інакше, стикалися всі дипломатичні місії 1919 – 1921 рр.

Рівень політичної свідомості виражався у ставленні до процесів, що відбувалися на території України, та реакції на них. Так, барон М. Василько у листі до М. Порша писав: «Не через мою вину, а в наслідок того, що ми оба різно розуміємо наші службові обов'язки, стався формальний перерив наших особистих відносин» [31, арк. 22]. Неприямим критика

приводила до негативних результатів на поприщі зовнішньої політики. Станові упередження виражені фразами про «лизання з рук тільки через те, що він «граф» [32, арк. 6] руйнували зачатки нормальних взаємин і лінійно зовнішньої політики, що для ствердження незалежності було основоположним.

Для українських дипломатичних представників був характерний певний світоглядний злам, що виражався у повноцінному переході від культурно-освітньої направленості до державотворчих починань, але ситуація, що складалася у світі, вимагала швидких та зважених рішень. Одночасно, діяльність дипломатичних представництв виступає маркером політичної зрілості та готовності до перетворення України на суб'єкт міжнародно-правових відносин. Всі українські дипломатичні представники, незалежно від періоду існування державних утворень, мали вищу освіту, найчастіше військову, юридичну чи історичну. Половина з них навчалася в двох і більше університетах і знала декілька іноземних мов, але це не компенсувало відсутності досвіду міждержавних взаємин та знання дипломатичного протоколу.

Отже, повсякденність українських дипломатів початку ХХ ст. потребує всебічного розгляду та детального вивчення. За допомогою масиву літератури і джерельної бази складається цілісна картина перебування представників УНР на дипломатичній службі, їхніх внутрішніх взаємин, впливу специфіки повсякденного життя дипломатів УНР на зовнішньополітичний курс молодого української держави, її ствердження на міжнародній арені початку ХХ ст.

Характерними особливостями повсякденності українських дипломатичних представників періоду Директорії УНР (1919 – 1921 рр.) були: ключова роль голови місії в організації представництва та формуванні його кадрового складу; проблеми зі зняттям помешкання для місії та помешкань для урядовців; конфліктні ситуації всередині представництв, що не тільки заважали, а часто дискредитували конкретних діячів та діяльність місії в цілому (як це сталося з делегацією в Парижі та Надзвичайної дипломатичної місії у США); нераціональний розподіл коштів, призначених для функціонування дипломатичних місій; спроба чіткої регламентації роботи представництва загалом та його складових частин зокрема.

Найбільше проблем створювала відсутність зв'язку з Міністерством закордонних справ, що унеможливило швидку реакцію на численні інциденти, яких було багато на початку 1919 – 1921 рр. Наступною проблемою була конфронтація як в середині представництва, так і між різними дипломатичними місіями. Вона посилювалася діяльністю на

поприці зовнішньої політики великої кількості уповноважених урядом представників, які часто провадили угоди з урядами інших країн без відома голів місій, що підірвало авторитет останніх. Окрім протиріч усередині представництв, ситуація обтяжувалася низкою зовнішніх та внутрішніх чинників, але дипломати зробили все від них залежне для ствердження України на міжнародній арені.

Література

1. *Веденєв, Д.* Дипломатична служба Української Народної Республіки доби Директорії / Д. Веденєв, А. Гошуляк // Пам'ять століть. – 1998. – №1. – С. 243-258.
2. *Винниченко, В.* Відродження нації (історія української революції : марець 1917 р. – грудень 1919 р.). – Ч. 2. / В. Винниченко – К., 1990.
3. *Липинський, В.* Твори. Архів. Студії / В. Липинський. – Т. 1. – К., 2003.
4. *Гай-Нижник, П.* Фінансові взаємини Української Народної Республіки з Французькою Республікою як відзеркалення стосунків України та країн Антанги (1917–1918 рр.) / П. Гай-Нижник // Пам'ять століть. – 2007. – №2. – С.133-152.
5. *Галаган, М.* 3 моїх споминів (1880-ті – 1920 р.) / М. Галаган. – К., 2005.
6. *Дайчків, І.* Дипломатія українських державних утворень у захисті національних інтересів 1917 – 1923 рр. / І. Дайчків – Тернопіль, 2009.
7. *Держалюк, М.* Міжнародне становище України та її визвольна боротьба у 1917 – 1922 рр. / М. Держалюк – К., 1998.
8. *Дорошенко, Д.* Історія України 1917 – 1923 рр. В 2-х т.: Документально-наукове видання / Д. Дорошенко. – К., 2002.
9. *Дорошенко, Д.* Мої спомини про недавнє минуле (1914 – 1920 роки) / Д. Дорошенко. – К., 2007.
10. *История Украинской ССР:* в 10 т. – Т. 6: Великая Октябрьская социалистическая революция и гражданская война на Украине (1917 – 1920). – К., 1984.
11. *Кондратюк, В.* Україна в історії міжнародних відносин / В. Кондратюк, І. Верхоляк, О. Омельченко. – Львів, 1995.
12. *Марголин, А.* Україна і політика Антанты: записки єврея і громадянина / А. Марголин. – Берлін, 1921.
13. *Матяш, І.* Діяльність Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині: історія, спогади, архівні документи / І. Матяш. – К., 2005.
14. *Онацький, Є.* По похилій площі. Записки журналіста і дипломата / Є. Онацький. – Ч. 1. Ч. 2. – Мюнхен, 1964.
15. *Победа Советской власти на Украине: историческая литература /* Ред. Ю. Кондуфор. – М., 1967.

16. *Попенко, Я.* Діяльність дипломатичної місії УНР у Франції (січень – червень 1920 р.) / Я. Попенко // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету – 2010. – №28. – С. 169-174.
17. *Попенко, Я.* Михайло Тишкевич – голова дипломатичної місії УНР у Ватикані / Я. Попенко // UcrainaPolonica. – 2007. – №1 – С. 150-158.
18. *Потульницький, В.* Україна і всесвітня історія: Історіософія світової та української історії XVII – XX століть / В. Потульницький – К., 2002.
19. *Придченко, Н.* Вячеслав Липинський про місце України в системі міжнародних відносин / Н. Придченко // Історичні і політологічні дослідження – 2001. – №2. – С.110-113.
20. *Севрюк, О.* Берестейський мир (уривки із спогадів) / О. Севрюк. – Париж, 1928.
21. *Соловйова, В.* Дипломатична діяльність українських національних урядів у 1917 – 1921 рр. / В. Соловйова. – К., 2006.
22. *Стахів, М.* Україна в добі Директорії УНР. – Т. 5: Директорія і Антанга / М. Стахів. – Скрентон, 1964.
23. *Стрельський, Г.* Українські дипломати доби національно-державного відродження (1917–1920 рр.) : біогр. довід. / Г. Стрельський. – К., 2000.
24. *Табачник, Д.* Українська дипломатія. Нарис історії / Д. Табачник. – К., 2006.
25. Українські дипломатичні представництва в Німеччині (1918–1922): Документи і матеріали / Упор. В. Даниленко, Н. Кривець. – К., 2012.
26. ЦДАВО України. – Ф. 3541. – Оп. 1. – Спр. 5.
27. ЦДАВО України. – Ф. 3696. – Оп. 1. – Спр. 6.
28. ЦДАВО України. – Ф. 3766. – Оп. 1. – Спр. 106.
29. ЦДАВО України. – Ф. 3934. – Оп. 1. – Спр. 20.
30. ЦДАВО України. – Ф. 4445. – Оп. 1. – Спр. 7.
31. ЦДАВО України. – Ф. 4456. – Оп. 1. – Спр. 1.
32. ЦДАВО України. – Ф. 4456. – Оп. 1. – Спр. 5.
33. ЦДАВО України. – Ф. 4472. – Оп. 1. – Спр. 2.